

Zdravotno-hygienické pomery mesta Prešov v medzivojnovom období*

Peter Koval'

Abstract

KOVAL, Peter: Health Care and Hygiene-related Conditions in Interwar Prešov

During the interwar period, the town of Prešov was responsible for the provision of medical care to the whole of the Šariš region. In the 1920s, three hospitals were operating in Prešov – the town's public hospital, the infectious diseases hospital, and the military hospital. In 1935, a brand new Prešov District Public Hospital was put into service. Just like other Slovak cities, Prešov was also affected by a post-war crisis; this became reflected in the welfare of the citizens. Poor social and hygienic conditions caused the spread of all sorts of diseases. The town's authorities had limited finances, yet still tried to improve medical and hygienic conditions within the town through the enforcement of various rules and regulations, which proved to be effective. This was also why the level of sickness did not significantly increase; on the contrary, both the population growth and birth rates rose. To maintain the relevant level of health care, the main support was provided with town, state or district finance or by private doctors, by nurses, and by the local branch of the Czechoslovak Red Cross.

Keywords: Czechoslovakia, Prešov, interwar period, history of health care, hospitals, hygiene

Obyvateľstvo sa po vzniku Československej republiky v roku 1918 muselo prispôsobovať novým pomerom výrazne ovplyvňovaným povojnovou hospodárskou krízou. Tá zasiahla v najväčšej miere práve najvýchodnejšie časti Slovenska a mala veľký vplyv aj na zdravotnú situáciu v tomto regióne. Mesto Prešov, až do administratívnych zmien na začiatku 20. rokov 20. storočia hlavné centrum Šarišskej župy, patrilo počtom obyvateľov a rozlohou medzi najväčšie mestá na Slovensku.¹ Zlé sociálne a hygienické podmienky, typické pre toto prostredie, tvorili základ na rozširovanie rôznych druhov chorôb. Predstavenstvo mesta muselo čeliť týmto problémom prakticky celé medzivojnové obdobie a svojimi rozhodnutiami sa snažilo zlepšiť situáciu mesta po zdravotno-hygienickej stránke.

Opatrenia mestskej samosprávy v oblasti verejného zdravotníctva a hygieny

Jednou z hlavných priorít reprezentantov novovzniknutej republiky bola v zdravotníckom ohľade rekonštrukcia a výstavba nemocníc a liečebných zariadení. Dovtedajšie nemocnice nevyhovovali po viacerých stránkach, hlavne kapacitne a materiálne.² Väčšina nemocníc bola

* Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0428/15 Šariš v historickom kontexte jedného storočia (1848 – 1948).

1 Podľa sčítania obyvateľstva z roku 1921 bolo v Prešove 17 577 obyvateľov a k roku 1930 stúpol počet na 21 775 obyvateľov. Údaje podľa: *Štatistický lexikon obcí na Slovensku. Vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 15. února 1921, III. Slovensko*. Praha : Nákladom Štátneho úradu štatistického, 1927, s. 141; *Štatistický lexikon obcí na Slovensku. Vydaný ministerstvom vnútra a Štátnym úradom štatistickým na základe výsledkov sčítania ľudu z 1. decembra 1930, III. Krajina Slovenská*. Praha : Orbis, 1936, s. 76.

2 FALISOVÁ, Anna. *Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období*. Bratislava : Veda, 1999, s. 119.

umiestnená v starých budovách, nevyhovujúcich hygienickým požiadavkám kladeným na moderné zdravotnícke zariadenia.³ Ďalším problémom bolo šírenie nákazlivých chorôb, ktoré boli v dôsledku vojny a návratu vojakov domov vysoko rozšírené prakticky po celom území Slovenska. Samosprávy jednotlivých miest a obcí si boli vedomé, že k ich zamedzeniu je nevyhnutná nielen špičková kvalita zdravotníckej starostlivosti, nové či zrekonštruované nemocnice, ale tiež dodržiavanie základných zásad čistoty a hygieny všetkých verejných priestorov.

V apríli 1919 týždenník *Šarišské hlasy* uverejnil nariadenie šarišského župana dr. Pavla Fábryho vo veci udržiavania verejnej hygieny. V jedenástich bodoch stanovilo, akým spôsobom sa má postupovať na tento účel. Predstavitelia obcí a miest, predovšetkým notári či starostovia mali zabezpečiť, aby príslušní mestskí a obecní lekári vykonávali pravidelné zdravotné prehliadky hlavne na tých miestach, ktoré boli pri udržiavaní verejnej čistoty dôležité. Bolo potrebné, aby sa dozeralo na čistotu verejných záchodov, príp. na ich dočasnú dezinfekciu. V tomto smere mali byť pravidelne kontrolované ulice, cesty a hlavne frekventované miesta navštevované napr. turistami. Prísnu zdravotníckou kontrolou mali tiež prechádzať všetky verejné budovy, pohostinstvá, cukrárne, kaviarne, hotely, školy, detské opatrovne, ale aj priemyselné podniky či dielne. Malo byť zabezpečené ich pravidelné vetranie. Pod drobnohľadom mali byť tiež súkromné domy a dvory, hlavne ich smetiská a hnojiská, ktoré nemali znečisťovať ani pôdu, ani ovzdušie. Zvlášť sa na to malo dbať na dedinách, aby sa predišlo prípadom, kedy sa hnojiská nachádzali na verejných priestranstvách a uliciach. Studne a pramene mali byť proti znečisteniu chránené poklopom a zákazom prania šatstva v ich blízkosti. Predajcovia potravín (údenári, mäsiari, mliekari a ovocinári) podliehali častejším hygienickým prehliadkam.⁴

Mesto Prešov, ako centrum Šarišskej župy, malo určitý reprezentačný charakter, a tak nebolo prekvapením, že sa aj v tlači uverejňovala kritika nepriaznivých pomerov. V septembri 1919 táto kritika padla na mestský hotel Čierny Orol. Úradníci, prichádzajúci do mesta, upozorňovali na neporiadok v interiéri a katastrofálny stav záchodov. Sťažovali sa správcovi hotela a zástupcom mesta, ktorí mali vykonať nápravu v záujme zachovania dobrého mena mesta.⁵ Mestská rada sa napokon uzniesla na tom, že tento mestský hotel dá do prenájmu a zaviazá nájomcu podmienkou, že vykoná rekonštrukciu budovy, ktorá bola pôvodne plánovaná ešte pred prvou svetovou vojnou. Pri prestavbe sa rátalo nielen s hygienicko-zdravotnou stránkou, ale aj s estetickým hľadiskom, ktoré malo byť v súlade s novými pomermi, so vznikom nového štátu – vnútorná výzdoba hotela mala byť v „slovenskom duchu“.⁶

Hlavnou podmienkou zabránenia šíreniu chorôb a udržiavania zdravia človeka bola a stále aj ostávala verejná čistota. Mesto Prešov v tomto ohľade v prvých rokoch po prvej svetovej vojne zaostávalo. Na príčine, z pohľadu starostu mesta Ľudovíta Thomka, boli samotní občania.

3 FALISOVÁ, Anna. Medzivojnové zmeny v zdravotníctve. In FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan (eds.) *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2012, s. 113.

4 Nariadenie ohľadom udržania verejnej čistoty. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, č. 1, 6. apríla 1919, s. 7-8.

5 Nedostatky čistoty mestského hotelu v Prešove. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, č. 22, 28. septembra 1919, s. 4.

6 Prestavba mestského hotelu u Čierneho Orla. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, č. 3, 18. januára 1920, s. 4.

Stážoval sa na ich nedisciplinovanosť v tomto ohľade, keď konštatoval: „*Len veľmi malá čiastka obyvateľstva má citu hygienického a estetického.*“⁷

Vedenie mesta Prešov preto v roku 1923 pripravilo nový *Štatút k udržiavaniu čistoty v meste Prešov*. Starosta a rovnako aj ostatní predstavení mesta si boli vedomí, že zavedením kanalizácie a vodovodu do mesta sa nielen skvalitnil život občanov mesta, ale zároveň sa do určitej miery zamedzilo šíreniu infekčných chorôb. Problém vodovodu a kanalizácie v Prešove bol vyriešený už v predprevratovom období. V roku 1918 malo už 646 mestských domov v Prešove zavedený obecný vodovod a dĺžka kanalizácie v meste bola 7 200 m (na porovnanie: Košice mali v tom istom roku až 49 851 m kanalizačných rozvodov).⁸ No aj tento komfort, samozrejme, nestačil, pokiaľ sa nedodržiavali ďalšie hygienické opatrenia, a preto súčasťou štatútu bola aj zásada pravidelného čistenia chodníkov, ulíc a odvážania smetí. Platné stanovy mesta síce regulovali verejnú čistotu mesta, no nemali dostatočnú právnu silu na to, aby presne zadefinovali a riešili tento problém, a nezaručovali ani prípadné trestno-právne postihy vinníkov.⁹ Mesto Prešov bolo na základe štatútu rozdelené na dva obvody (vnútorný a vonkajší), nakoľko vnútorná časť mesta bola hustejšie obývaná a podľa predstaviteľov mesta v nej bola potrebná väčšia starostlivosť o hygienu. Štatút sa okrem iného zaoberal pojmom čistoty vo všeobecnosti, predpisoval povinnosti mestských orgánov a obyvateľov v tomto ohľade, zavádzal presný harmonogram odvozu smetí a poplatky s tým súvisiace.¹⁰

V paragrafoch 2 a 3 sa písalo, že „*v obvode mesta Prešov ležiace všetky ulice, cesty, námestia, zatvorené a otvorené kanále, rieky, potoky, ďalej všetky budovy, dvory a klosety majú sa čisto a v poriadku držať... Budovy, dvory, pred budovami lebo pozemkami sa nachádzajúce pešniky, potoky, povinní sú v čistote držať majitelia budov a pozemkov.*“ Chodníky mali byť každé ráno do 7. hodiny pozametané, odstránená z nich námraza, ľad či sneh, v suchom počasí mali byť aj pokropené. Zodpovedný za čistotu chodníkov bol domovník alebo majiteľom poverená osoba, resp. sám majiteľ. Nesplachovacie záchody mali byť ich užívateľmi pravidelne udržiavané v čistote a dezinfikované. Výkaly boli pravidelne vyvážané mestom povereným človekom a majiteľ záchodov platil za vyvezenie jedného voza výkalov 30 Kč. Okrem verejných záchodov bolo zakázané vykonávať potrebu na inom mieste a takýmto spôsobom ušpiniť verejný či iný priestor. Úhyn domáceho zvieratá sa mal hlásiť obecnému úradu, ktorý sa postaral o odpratanie zdochliny. Prísne zakázané bolo uhynuté zviera vyhodit' do vody, na ulicu či iné verejné priestranstvo. Majitelia domov nesmeli znečisťovať verejné priestory prachom a inou špinou. Preto sa nesmeli šaty či rôzne iné tkaniny vyprašovať

7 Štátny archív v Prešove (ŠAPO), fond (f.) Mestský úrad v Prešove (1923 – 1945) (MÚ-PO), kartón (k.) 2, číslo jednotky (č. j.) 114/1923. Štatút čistoty mesta.

8 Štátny archív v Košiciach (ŠAKE), f. Košická župa (KŽ), k. 243, č. j. 87/3222. Oslava 10-ročného trvania R.Č.S – Zprávy ministerstiev a podriadených úradov.

9 KOVAL', Peter. Zdravotná starostlivosť v meste Prešov v prvých poprevratových rokoch. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (eds.) *Od špitála k nemocnici : zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Bratislava : Slovenský národný archív, 2013, s. 469.

10 Majiteľ obytného domu zaplatil napr. za každú obývatel'nú izbu ročný poplatok 24 korún, za obchody s ročným nájomným do 1 500 korún bol poplatok 50 Kč, s nájomným vyšším ako 1 500 korún 130 Kč, majitelia kaviarní, hostincov či krčiem platili za každú miestnosť, využívanú k tejto podnikateľskej činnosti, 48 Kč). ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 2, č. j. 114/1923. Štatút čistoty mesta.

cez okno a pravdepodobne aj z estetického hľadiska sa nesmeli vyložiť veci na okno do ulice z dôvodu ich vyvetrania. Na verejných cestách nesmeli obyvatelia voľne odhadzovať ovocie a šupky z neho a rovnako zakázané bolo odhodiť cigaretu, cigaru či zápalku na cestu. Podobné pravidlo platilo aj v ohradených verejných promenádach alebo záhradách. Na odpadky boli vyhradené smetné koše, umiestnené na okraji chodníkov. Obyvatelia mesta mali tiež zákaz zašpiniť („zapľuvať“) lavičky pre verejnosť, stánky predavačov a ich okolie. Podľa §15 štatútu bolo mesto povinné zabezpečiť dostatočný počet verejných záchodov, košov na smeti a zamestnať potrebný počet zametačov. Preventívnym opatrením proti ohrozovaniu verejnej hygieny a zdravia bol zákaz piť vodu z vodovodných výpustiek a umývať či prať predmety (napr. vozy, koče či šatstvo) v okolí verejných studní. Štatút bral ohľad aj na tovar predávaný v obchodoch a uložený v skladoch. Išlo samozrejme o potraviny, ktoré museli byť skladované v maximálne čistom prostredí a zabalené do čistého, predtým nepoužitého papiera. Išlo hlavne o mäsové výrobky, maslo, masť, teda potraviny bez vlastného prirodzeného obalu. V dvoroch na Masarykovej (terajšej Hlavnej) ulici v Prešove nesmeli obyvatelia mesta chovať svine a na Jarkovej a Slovenskej ulici museli byť chlievy s týmito zvieratami odizolované pomocou betónových jám, ktoré mali zabrániť, aby sa na dvor nedostal zvierací hnoj. Jamy mali byť pravidelne vyprázdňované, za čo majiteľ platil 30 Kč za jeden voz. Záverečné paragrafy štatútu obsahovali trestné ustanovenia. Najvyššia pokuta za porušenie niektorého z nariadení štatútu dosahovala až 500 Kč. Dozor mal byť vykonávaný osobami určenými magistrátom mesta. Sporné otázky, sťažnosti a pod. mala riešiť v prvom stupni mestská rada, v druhom stupni mestské zastupiteľstvo a v treťom stupni okresný výbor.¹¹

Zdravotno-hygienické pomery v meste a návrhy na ich zlepšenie

Pre prvé povojnové roky bol príznačný vysoký výskyt a rýchle šírenie viacerých druhov infekčných chorôb. Platilo to aj pre mesto Prešov. Z roku 1924 existujú správy o výskyte brušného týfusu v meste. Viacero prípadov nákazy touto chorobou sa vyskytlo u obyvateľov mesta, ale tiež u vojakov z tunajšej vojenskej posádky.¹² Medzi deťmi sa šírili hlavne osýpky, ale oveľa väčší výskyt tejto choroby medzi školopovinnými deťmi bol zistený v dedinách v okolí Prešova (Zlatá Baňa, Solivar, Žipov, Radačov, Chmiňany, Kendice a i.). Priamo v meste na prelome rokov 1924 a 1925 sa osýpky vyskytli opätovne, a to vo vekovej skupine staršej, 13 – 14-ročnej mládeže, rovnako ako u detí vo veku 1 – 2 roky.¹³ V roku 1925 sa v meste objavil aj šarlach.¹⁴

V roku 1924 zomrelo v meste Prešov celkovo 300 osôb (146 mužov a 154 žien). Príčin úmrtí bolo viacero a, samozrejme, záviseli hlavne od veku. Vysoká úmrtnosť bola medzi deťmi do jedného roka (79 prípadov úmrtí), občanov medzi 40. – 59. rokom života (45 prípadov) a občanov nad 60 rokov (93 prípadov úmrtí). Najviac novorodencov, respektíve detí do jedného roka, zomieralo na tzv. vrodenú slabosť (vrátane úmrtia pri pôrode) a podobne, najviac seniorov nad 60 rokov zomrelo na tzv. zoslabnutie vekom. Z chorôb, ktoré boli najčastejšou

11 Tamže.

12 ŠAPO, f. Okresný úrad v Prešove (1923 – 1944) (OÚ-PO), k. 30, 23/1924. Brušný týfus.

13 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 31, č. j. 23/1925. Nákazlivé choroby (detské).

14 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 32, č. j. 23/1925. Škarlatina.

príčinou úmrtia, sa uvádzal zápal pľúc (celkovo 35 prípadov), zhubné ochorenia (29 prípadov) a tuberkulóza (27 prípadov). Zápal pľúc bol najčastejšou príčinou smrti detí do 4 rokov a občanov nad 40 rokov života. Zhubné ochorenia usmrtili najviac ľudí po 40. roku veku. Tuberkulóza ako hlavná príčina úmrtia sa vyskytovala vo všetkých vekových kategóriách (výnimku tvorili v roku 1924 len deti medzi 5. – 9. rokom života), no najviac úmrtí na TBC bolo zaznamenaných u občanov v produktívnom veku (20 – 40 rokov).¹⁵ Tuberkulóza predstavovala v tomto ohľade veľký problém a aj preto mesto Prešov pravidelne prispievalo finančnými príspevkami na činnosť Masarykovej ligy proti tuberkulóze. V prvých poprevratových rokoch však ešte v meste žiadna jej pobočka neexistovala.¹⁶

Úroveň zdravotníctva v Šariši na začiatku 30. rokov zhodnotil MUDr. Samuel Duschnitz, obvodný a súdny lekár, slovami: „*Úprimne povedané podmienky zdravotníctva sú tu veľmi nedokonalé. Mimo Prešov, ktorý – okrem nemocnice – má dosť dobré zariadenia, ostatné osady Šariša majú podmienky zdravotné veľmi primitívne. ... (V)ýživa detí je starosvetská, opatrovanie vody a čistota s tým spojená je veľmi nedokonalá, verejné kúpele sú neznáme, kanalizácie niet, vetranie bytov a regulácia teploty je zanedbaná, smetiská a hnojiská nie sú v poriadku, pôrodné babičky sú väčšinou neškolené, dezinfekcia bytov po nákazlivých chorobách je primitívna, lebo obce nemajú stroja dezinfekčného, prehliadku mŕtvol konajú laikovia.*“¹⁷ MUDr. Duschnitz ale našiel aj pozitíva vo vývoji po roku 1918, zdôraznil hlavne nárast počtu obvodných lekárov, ktorý prispel k poklesu šírenia nákazlivých chorôb. Mestskí obvodní lekári sa starali aj o väčšiu osvetu, najmä medzi deťmi, vo forme prednášok. Okrem toho vyzdvihol aktivity pobočiek Československého červeného kríža (ČSČK), hlavne ich prednáškovú činnosť a kurzy prvej pomoci, ktoré organizovali v jednotlivých obciach na Šariši. ČSČK pravidelne kontroloval správnosť a dostatočnosť výživy detí v cudzej opatere (v pestúnskej starostlivosti či v sirotinci) v meste Prešov. Z pozitívnych stránok v meste ocenil MUDr. Duschnitz tiež kanalizáciu zavedenú do väčšej časti mesta, pravidelné čistenie ulíc, opatrenia proti šíreniu nákazlivých chorôb a dôraz kladený na dôslednú dezinfekciu. Najväčší, z pohľadu Duschnitza, bol problém nemocničných zariadení, keďže v Prešove existovala len nevyhovujúca infekčná nemocnica a nedostatočne vybavená mestská verejná nemocnica. Mestskú verejnú nemocnicu označil vo svojom hodnotení za primitívnu, napriek tomu, že mala dostatok kvalitného personálu – lekárov a ošetrovateľov. Skonštatoval, že zdravotný stav v bývalej Šarišskej župe má ešte ďaleko k ideálu, ktorý nastolil Ľudovít Štúr heslom: „*Mravný, vzdelaný a zdravý slovenský národ!*“¹⁸

Podobne sa vyjadril hlavný lekár mesta Prešov Alexander Gallotsik v roku 1931 k otázkam úmrtnosti v meste, k stavu nákazlivých chorôb, hygieny atď. Z jeho pohľadu bol mestský vodovod vyhovujúci, ale určité výhrady mal k stavu kanalizácie. V jej údržbe bola podľa jeho názoru uprednostňovaná len hlavná ulica, ale v susedných uliciach, napr. na Veternej, Murárskej a Údenárskej, absentovala – to malo za následok silný zápach, takže vzduch sa tam v letných

15 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 31, č. j. 23/1925. Ročná zdravotná správa.

16 Na zasadnutí mestskej rady vo februári 1923 bol pre Masarykovu ligu schválený napr. príspevok 500 Kč. Pozri ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 41, č. j. 26/1923. Zápisnica mestskej rady v Prešove 8. februára 1923.

17 DUSCHNITZ, Samuel. Zdravotníctvo v Šariši. In *Šariš*, roč. 1, č. 3, 18. januára 1930, s. 1.

18 DUSCHNITZ, Samuel. Zdravotníctvo v Šariši. In *Šariš*, roč. 1, č. 4, 25. januára 1930, s. 1.

mesiacoch stával neznesiteľným. Zhodne s Duschnitzom konštatoval, že veľký problém, prakticky od štátneho prevratu v roku 1918, predstavovali nemocničné zariadenia v meste. K stavu mestskej verejnej nemocnice sa vyjadril: „*Dokonalý kultúrny škandál. Máme 2 – 3 izby, do ktorých pri daždi padá voda, nemocnica je tak preplnená, že keď sa má v nej umiestniť ťažký nemocný, ľahký pacient sa musí doslova vystáňovať na ulicu, aby ten druhý dostal miesta. A k tomu ešte na dvoch posteliach ležia i traja!*“ Jeho záverečné zhodnotenie zdravotných podmienok v Prešove však vyznelo priaznivo: „*Prešov je jedno z najzdravších miest v celej republike. Index úmrtia a nákazlivých chorôb je najmenší. Možno, že vďačíme za túto výhodu blízkosti Tatier, dobrému, fabrikami nezkazenému vzduchu a priaznivému klimatu.*“¹⁹

Zdravotno-hygienické pomery v meste sa počas medzivojnového obdobia príliš nemenili a ako v 20., tak aj v 30. rokoch bola situácia v tomto smere stabilizovaná. Líšili sa však pohľady kompetentných predstaviteľov, hlavne lekárov zodpovedných za dohľad nad zdravotníctvom a hygienou v meste. Podrobné správy o zdravotníckych pomeroch mesta Prešov podával v druhej polovici 30. rokov „štátny náčelný lekár mesta Prešov“²⁰ MUDr. Štefan Bereczky. V priebehu rokov 1936 a 1937 písomne naliehal na mestskú radu vo viacerých záležitostiach týkajúcich sa zdravotnícko-hygienickej situácie v meste. Jeden z problémov videl v existujúcom „štrandovom kúpeli“²¹, ktorý, podľa jeho názoru, nevyhovoval základným hygienicko-zdravotným kritériám. Podobne kritizoval aj hygienické podmienky v kine Olympia, jeho prevádzkovatelia boli preto vyzvaní na odstránenie nedostatkov. Z verejných budov mali hygienicko-zdravotné problémy napr. okresný súd, mestský dom a niektoré školy.²²

V roku 1936 sa vyskytlo v meste 62 prípadov nákazlivých chorôb (šarlach, diftéria, brušný týfus, otvorená tuberkulóza), z toho 6 prípadov skončilo úmrtím pacienta. O rok neskôr bolo nahlásených 60 prípadov nákazlivých chorôb, z toho len 4 skončili úmrtím (2 brušný týfus, 2 TBC). S cieľom zamedziť šíreniu nákazy brušného týfusu mestská samospráva zaviedla viaceré opatrenia, ako napr. zákaz pitia vody z mlynského jarku, zákaz kúpať sa v tejto vode či zákaz umývať ovocie a zeleninu v nej. Týmito preventívnymi opatreniami sa v roku 1937 zabránilo rozšíreniu brušného týfusu v meste, nové prípady sa už v priebehu roka neobjavili. V Prešove v uvedenom období žilo niečo vyše 20 000 obyvateľov, konali sa tam pravidelné trhy s vysokou návštevnosťou vidieckeho obyvateľstva. Z toho pohľadu teda počet prípadov nákazy infekčným ochorením nebol veľký. Epidemiologická služba bola celkom uspokojivá a mestský lekár ju vykonával aj za pomoci mestských hasičov. Išlo najmä o rôzne formy dezinfekcie. Aby zvýšili účinnosť epidemiologickej služby, MUDr. Bereczky navrhol zakúpiť sanitné auto na prevoz infikovaných a mesto jeho návrh aj uskutočnilo.²³

19 Zdravotné pomery v Prešove. In *Šariš*, roč. 2, č. 3, 17. januára 1931, s. 2.

20 Toto funkčné zaradenie uvádza dobový prameň „Výročná zdravotná správa mesta Prešova z roku 1936“ a „Výročná správa mesta Prešova z roku 1937“ adresovaný Okresnému úradu v Prešove 6. februára 1937, resp. 15. januára 1938. ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Výročná zdravotná správa; ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

21 Išlo o letné kúpalisko, umiestnené v centre mesta.

22 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, 133/1937. Výročná zdravotná správa.

23 Tamže; ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

Verejnú čistotu mesta zabezpečovalo v roku 1936 spolu 25 zametačov a 5 ďalších síl, 2 ľudia obsluhovali striekačku na polievanie ulíc. K dispozícii bolo aj kropiace auto s cisternou s objemom 2 800 litrov vody, ktoré využívali na kropenie ulíc, v čase veľkých horúčav aj dvakrát denne.

Celkovo bol podľa správy „štátneho náčelného lekára“ hygienický stav mesta v roku 1936 dobrý, čo pripisoval najmä existencii dobre fungujúcej vodovodnej a kanalizačnej siete. O rok neskôr ale skonštatoval, že verejná čistota ulíc sa mierne zhoršila. Príčiny videl lekár Bereczky vo zvýšenej frekvencii návštevníkov mesta hlavne z vidieka, a tiež v stavebných prácach súvisiacich s opravami mestských ulíc.²⁴

Obyvatelia mesta kritizovali, že v meste je málo možností verejného kúpania. Okrem problematického „strandového kúpeľa“ mesto Prešov disponovalo parnými a vaňovými kúpeľmi. Parné kúpele však boli z hygienických dôvodov v polovici 30. rokov zatvorené a vaňové kúpele sa používali vo väčšine prípadov na židovské rituálne účely. Navyše, išlo o veľmi malú kapacitu, len o 10 vaní. Podľa odhadov lekára Bereczkeho v meste Prešov sa nachádzalo len približne 400 domácich kúpeľní, čo na počet obyvateľstva (na konci 30. rokov cca 23 000) zďaleka nepostačovalo. Apeloval preto na kompetentných v meste, aby sa začalo uvažovať o realizácii moderného plážového kúpaliska v letnom období a tiež parných kúpeľov na využitie v zime.²⁵

V meste prebiehali aj pravidelné policajno-zdravotné prehliadky predaja potravinárskych a iných výrobkov. Najviac nedostatkov bolo zistených v priestoroch trhoviska, ale išlo len o drobné prehrešky, ktoré sa riešili na mieste, resp. ohlásením na príslušný úrad. Hygiena stravovacích a ubytovacích zariadení mesta bola uspokojivá. Jediným zaznamenaným nevyhovujúcim prípadom bola budova ubytovne zriadená mestom pre chudobných, ktorá bola umiestnená v mestskej budove na Jarkovej ulici č. 31. „Štátny náčelný lekár“ apeloval na mestskú radu, aby v tejto veci uskutočnila nápravu. Dobré hygienické pomery konštatoval lekár v živnostenských a priemyselných podnikoch, nedostatky v nich zhodnotil ako zanedbateľné.²⁶

Z úradných budov mesta Prešov sa mu ako problematické javilo technické vybavenie budovy okresného a mestského úradu, a to z dôvodu nevyhovujúceho stavu toaliet, ktoré údajne ohrozovali nielen zdravie úradníkov, ale aj ľudí navštevujúcich úrad. Hygienické nedostatky sa vyskytovali aj v policajnej strážnici a väznici. Priestory strážnice boli tmavé a zle vetrateľné, a preto boli policajní strážnici i väzni ohrození na zdraví a vystavení nákaze TBC. Väznica bola podľa slov „štátneho náčelného lekára“ „ešte z doby Caraffovej“²⁷ a nemala možnosti vykurovania, v zimnom období dokonca väzňom hrozilo riziko vzniku omrzlín. Väzenské cely neboli vybavené záchodmi, telesná potreba sa vykonávala len do vedra, čo malo za následok,

24 Tamže.

25 Tamže

26 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, 133/1937. Výročná zdravotná správa.

27 Dr. Bereczky tým myslel historické obdobie 17. storočia, presnejšie rok 1687, keď v Prešove vyvrcholili náboženské a politické represálie po potlačení povstania Imricha Tököliho, tzv. Prešovské jatky. Hlavným vykonávateľom represálií bol hlavný veliteľ cisárskych jednotiek v Hornom Uhorsku generál Antonio Caraffa.

že zápachom sa vzduch stával neznesiteľným. Ďalšou výhradou bolo, že policajná stanica ani väznica nedisponovali zvláštnou miestnosťou pre lekára na výkon lekárskej služby.²⁸

Mestská rada reagovala na výčitky v tejto veci tvrdením, že bola schválená výstavba nových, hygienicky vyhovujúcich priestorov pre mestské úrady, kde by sa malo nachádzať aj policajné oddelenie s väzenskými celami.²⁹ V priebehu roku 1937 boli odstránené nedostatky súvisiace s nevyhovujúcimi záchodmi na okresnom súde a v mestskom dome.³⁰

Zo školských zariadení, čo sa týka priestorov a ich technického vybavenia, videl „štátny náčelný lekár“ problém len pri štátnej ľudovej škole v starom kolégiu. Mestská rada sa však ešte v priebehu roka 1937 pričinila o nápravu vybudovaním nových toaliet v budove tejto školy.³¹ Ambulancia školského lekára bola zriadená len v Evanjelickom kolegiálnom gymnáziu, pričom mesto Prešov malo v roku 1936 až 23 školských budov a niečo menej ako 6000 žiakov. Mestskí lekári vykonávali u týchto žiakov očné prehliadky pravidelne dvakrát do roka.

Prvú pomoc pri náhlych chorobách a úrazoch, ako aj záchrannú lekársku pomoc pri živelných pohromách uskutočňovala stanica Československého červeného kríža a zbor dobrovoľných hasičov za asistencie mestských lekárov. Mestský lekár mal na starosti aj výchovu a kontrolu pôrodných asistentiek. V roku 1937 pôsobilo v Prešove 16 pôrodných asistentiek, ktoré mestský lekár pravidelne školil a kontroloval, čím sa sledovalo zníženie pôrodnej úmrtnosti.³²

Dôležitou formou prevencie sa stala zdravotnícka osвета. Krajský úrad v roku 1936 nariadil, aby sa pre verejnosť zorganizovali poučné prednášky na rôzne témy. MUDr. Štefan Bereczky v mesiaci máj odprezentoval mladým maturantom tri prednášky o hrozbe alkoholu a dve o pohlavných chorobách a MUDr. Oskar mal dve prednášky o alkohole.

V roku 1936 zomrelo v meste Prešov 318 osôb (z toho 114 detí do 7 rokov), v roku 1937 až 343 osôb (z toho 72 detí do 7 rokov). Na nákazlivé choroby zomrelo v roku 1936 52 osôb a 55 osôb v roku 1937 (v tomto počte boli však aj pacienti, ktorí zomreli v nemocnici a boli privezení aj z vidieka). V roku 1936 sa v meste Prešov narodilo 286 detí (z toho 24 zomrelo pri pôrode) a o rok neskôr pôrodnosť vzrástla na 443 detí (pri pôrode ich zomrelo 21).³³

Mesto Prešov disponovalo 9 cintorínmi (2 katolícke, 1 pravoslávny, 1 evanjelický, 1 občiansky, 2 židovské, 1 vojenský povojnový a 1 vojenský infekčný). Všetky vyhovovali vtedajším verejno-zdravotným a „pohrebno-policajným“ požiadavkám.³⁴

Všeobecný zdravotný stav obyvateľov mesta Prešov bol v polovici 30. rokov 20. storočia z pohľadu „štátneho náčelného lekára“ dobrý. Za problematické pokladal len dve mestské štvrte.

28 Tamže.

29 ŠAPO, f. MÚ-PO, k.16, č. j. 133/1937. Uznesenie rady mesta z 20. apríla 1937.

30 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

31 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Uznesenie rady mesta z 20. apríla 1937.

32 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Výročná zdravotná správa; ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

33 Tamže.

34 Tamže.

Prvou bola tzv. Argentína, v ktorej žili sociálne slabší občania v nevyhovujúcich malých bytoch. V jednej miestnosti, v jednej domácnosti, sa tesnilo niekedy 15 až 20 ľudí, väčšinou detí, ktoré boli podľa lekárov v takýchto podmienkach vystavené nielen zdravotnej, ale aj „mravnej nákaze“. Obyvatelia tejto mestskej časti si neboli schopní zaplatiť kvalitnejšie bývanie v meste, pretože vo veľkej väčšine prípadov nemali riadny zárobok a zostávali odkázaní na milodary od spoluobčanov a na sociálnu podporu vo forme stravovacej akcie dotovanej štátom a mestom. Medzi obyvateľmi tejto chudobnej štvrte boli rozšírené nákazlivé choroby a väčšina z nich trpela podvýživou. Druhou mestskou časťou, v ktorej boli nevyhovujúce hygienicko-zdravotné pomery, bola Veselá ulica (tzv. „Cigánska štvrť“). Nachádzal sa tam núdzový barak postavený mestom, ktorý obývalo niekoľko rodín trpiacich tuberkulózou a podvýživou. Títo obyvatelia sa živili väčšinou ako hudobníci, no nedokázali si touto prácou zabezpečiť adekvátne sociálne podmienky, takže boli odkázaní na podporu štátu. Mesto Prešov pokračovalo aj v polovici 30. rokov s podporou sociálne slabších obyvateľov a plánovalo výstavbu ďalších sociálnych bytov.³⁵ Mestská samospráva dala v roku 1937 postaviť na Levočskej ulici 40 kvalitných a hygienickým požiadavkám vyhovujúcich sociálnych bytov. Toto ubytovanie obyvatelia mesta nazývali posmešne „Hollywood“ napriek tomu, že išlo o príkladné priestory určené rodinám zo sociálne slabších vrstiev a mestské orgány plánovali pokračovanie bytovej výstavby tohto typu.³⁶

Za jeden z najväčších neduhov, ktorý mal negatívny vplyv na kvalitu zdravotného stavu, pokladali lekári prostitúciu. MUDr. Bereczky upozorňoval na stúpajúcu tendenciu prostitúcie. Nedostatky pripisoval najmä nedostatočnej spolupráci mesta s políciou. Jeho návrhy ale ne našli adekvátnu odozvu, prešovskú mestskú radu preto videl ako brzdu svojej práce. Kým policajné oddelenie mesta podľa neho prejavovalo ochotu v koordinácii postupov s cieľom, aby sa niektoré prípady riešili hneď v zárodku, mestskú radu kritizoval za jej údajné úmyselné obmedzovanie jeho činnosti v oblasti starostlivosti o zdravie obyvateľov mesta. Za neochotu k spolupráci pokladal skutočnosť, že mu ako „štátnemu náčelnému lekárovi“ mesto nepridelilo vlastnú administratívnu kanceláriu s potrebným vybavením. V súvislosti so zamedzením šírenia prostitúcie už v roku 1937 Dr. Bereczky videl určitý pozitívny posun. Polícia intenzívne spolupracovala v tomto smere a len v uvedenom roku predviedla k lekárovi 30 prípadov, ktoré boli v rýchlom slede prevezené k liečbe na venerologické oddelenie mestskej nemocnice. V súvislosti s likvidáciou pohlavných chorôb navrhoval, aby magistrát vydal nariadenie, ktoré by sprísnilo kontrolu tajnej prostitúcie a pre prostitútky zaviedlo pravidelné lekárske prehliadky.³⁷

Vychádzajúc zo štatistických dát a zistení v roku 1936 lekár Štefan Bereczky konštatoval, že všeobecné zdravotné pomery mesta Prešov boli dobré. V porovnaní s ostatnými slovenskými mestami a prihliadnuc na počet obyvateľov (cca 23 000) zhodnotil výsledky ako uspokojivé,

35 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Výročná zdravotná správa.

36 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva; ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Uznesenie rady mesta z 20. apríla 1937.

37 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, 133/1937. Výročná zdravotná správa; ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

no podľa neho by sa dalo docieľiť aj viac: „*Keby mestská rada mala viac pochopenia pre zdravotné záujmy mesta Prešova a nám štátnym mestským lekárom by pri prevádzaní našej služby bola viac nápomocná než doteraz, dalo by sa viac produkovať a dala by sa hygiena – kultúra mesta Prešova povzniesť na onú úroveň, ako ju moderná doba vyžaduje a ako by to aj patrilo do tak kultúrneho mesta, ako sú »Atény nad Torysou« aj na poli zdravotnom.*“³⁸

Pre prvé desaťročie existencie Československej republiky bol typický nedostatok kvalifikovaných lekárov, čo bolo spôsobené aj celkovou náročnosťou štúdia medicíny. Finančne na tom boli lepšie lekári so súkromnou praxou. Úradní lekári pracujúci na klinikách, vo vedeckých ústavoch, sanatóriách, v štátnych (mestských) verejných nemocniciach sa preto často popri službe v štátnej sfére intenzívne venovali aj súkromnej praxi.³⁹ Počet úradných aj súkromných praktických lekárov (vrátane stomatólogov) pôsobiacich v meste Prešov od roku 1918 narastal len pomaly.⁴⁰ Štatistické údaje uvádzajú, že na začiatku medzivojnového obdobia ich bolo 28. V polovici 20. rokov v Prešove svoju činnosť vykonávalo 33 lekárov a v prvej polovici 30. rokov ich bolo 38. Na konci spomínaného obdobia v roku 1938 bolo v Prešove evidovaných už 48 lekárov.⁴¹ V tom istom roku fungovalo v Prešove päť lekárskech prevádzok z pôvodných siedmich z 20. rokov 20. storočia.⁴²

Zdravotnícke zariadenia v meste

Medzi garantov kvalitnej zdravotnej starostlivosti v meste Prešov v medzivojnovom období patrili v prvom rade zdravotnícke zariadenia v správe mesta. Hlavnú zdravotnú starostlivosť v meste Prešov pred rokom 1918 zabezpečovala verejná mestská nemocnica, nadväzujúc na činnosť starších inštitúcií.⁴³ Sídlila na Baštovej ulici a mala tri oddelenia: chirurgické, všeobecné a kožno-venerické. Po vzniku Československej republiky bolo v tej istej nemocnici evidovaných 8 izieb s 80 lôžkami. Jej riaditeľom bol v tom čase MUDr. Belo Krausz.⁴⁴ Podľa štatistických výkazov sa tu ročne liečilo, resp. bolo hospitalizovaných v priemere 1000 až 1100 pacientov a ambulantne bolo liečených 8000 až 10 000 pacientov ročne (údaje sú z roku

38 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 16, č. j. 133/1937. Výročná zdravotná správa.

39 FALISOVÁ 1999, s. 160-163.

40 Výnimkou boli len roky 1920 a 1927, keď ich počet poklesol o päť, resp. o jedného lekára.

41 V roku 1923 po administratívnom zavedení okresov bol hlavným referentom okresu Prešov MUDr. Zigmund Grosswirth, hlavným mestským lekárom v Prešove MUDr. Belo Krausz, mestským podlekárom MUDr. Alexander Gallotsik a okresným lekárom prešovského obvodu MUDr. Imrich Hartmann. V roku 1938 bol hlavným zdravotným radcom okresu Prešov MUDr. Josef Frits, v Prešove pôsobili dvaja mestskí lekári (MUDr. Štefan Bereczky, MUDr. Oskar Stern) a okresným lekárom za prešovský obvod bol stále MUDr. Imrich Hartmann. Pozri ŠAKE, f. KŽ, k. 243, č. j. 87/3222. Oslava 10-ročného trvania R.Č.S – Zprávy ministerstiev a podriadených úradov; ŠAKE, f. KŽ, Inv. č. 82/2799, k. 9. Prevzatie výkonov zdravotne policajných štátom; zoznam obecných a obvodných lekárov; ŘÍHA, Jiří (ed.) *Zdravotnická ročenka Československá*, 1933, roč. 6, s. 635; ŘÍHA, Jiří (ed.) *Zdravotnická ročenka Československá*, 1938, roč. 10, s. 707.

42 ŠAKE, f. KŽ, k. 243, č. j. 87/3222. Oslava 10. ročného trvania R.Č.S – Zprávy ministerstiev a podriadených úradov; ŘÍHA 1938, s. 559.

43 DERFIŇÁK, Patrik. Z minulosti charitatívnych organizácií v Prešove na prelome 19. a 20. storočia. In *Pravoslávny teologický zborník 27/12*. Prešov : Prešovská univerzita, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2004, s. 375.

44 KOVAL 2013, s. 465.

1923).⁴⁵ Na začiatku 30. rokov 20. storočia mala mestská nemocnica už štyri oddelenia so 104 posteľami.⁴⁶ Ako jej riaditeľ pôsobil stále B. Krausz, ktorý bol zároveň aj primárom na chirurgii. Primárom kožno-venerologického oddelenia bol Alexander Gallotsik, Elias Neumann bol poverený vedením interného oddelenia a Alexander Gottlieb viedol infekčné oddelenie. Počet hospitalizovaných pacientov v nemocnici mal počas medzivojnového obdobia vzrastajúcu tendenciu. V roku 1929 to bolo 1427 pacientov, v roku 1930 už 1555, v roku 1931 sa v nemocnici liečilo 1621 osôb.⁴⁷ V roku 1931 bolo v mestskej nemocnici ošetrovaných 29 240 osôb, hospitalizovaných 1690 pacientov (829 mužov a 861 žien), zomrelo 64 nemocničných pacientov.⁴⁸ Napriek tomu ale táto mestská verejná nemocnica prestala vyhovovať po všetkých stránkach a hrozilo jej, že stratí právo verejnosti.⁴⁹

Prvé pokusy o vybudovanie novej – a hlavne hygienickým kritériám vyhovujúcej – nemocnice po vzniku ČSR boli už začiatkom roku 1919. Za týmito snahami stáli viacerí mestskí poslanci a rovnako aj šarišský župan, ktorý v tomto smere loboval na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Predstavitelia mesta Prešov navrhovali adaptovať na účely nemocnice rozostavané honvédske delostrelecké kasárne.⁵⁰ Plány však stroskotali na finančných požiadavkách. Mestské zastupiteľstvo nakoniec v roku 1920 schválilo odpredaj delostreleckých kasární za 3,5 mil. korún americkej spoločnosti, ktorá z nich mala v pláne za 20 miliónov vybudovať továreň na gumu.⁵¹

V októbri 1923 vykonala v mestskej nemocnici kontrolu komisia pod vedením štátneho tajomníka dr. Jána Semeráda a jednoznačne sa zhodla, že nemocnica je nevyhovujúca z hygienických a iných dôvodov. Žiadala mesto o nápravu, nakoľko ináč by bol štát nútený odobrať jej právo verejnosti. Zastupiteľstvo mesta Prešov sa preto v novembri 1923 uznieslo na vybudovaní novej mestskej verejnej nemocnice, pri ktorej by sa brali do úvahy všetky nedostatky jej predchodkyne. Mala sa stať ďalším reprezentatívnym zdravotníckym zariadením novej košickej veľžupy a prípadne aj zastupovať, alebo dokonca nahradiť košickú štátnu nemocnicu. No opäť sa potvrdilo, že najväčším problémom takejto nákladnej stavby bolo financovanie. Pôvodný rozpočet výstavby sa navýšil, mestu sa nepodarilo zaistiť potrebné prostriedky a navyše dochádzalo k častým organizačným zmenám verejnej správy, čo komplikovalo celú organizáciu prípadnej stavby. Nakoniec bol celý projekt odložený.⁵²

45 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 2, č. j. 114/1923. Zoznam nemocníc a ohliadačov mŕtvol.

46 Chirurgické oddelenie malo 40 lôžok, interné oddelenie 20 lôžok, kožno-venerologické oddelenie 20 lôžok a infekčné oddelenie 24 lôžok.

47 ŠAPO, f. Okresná verejná nemocnica v Prešove 1930 – 1947 (1953) (OVN-PO), k. 3, č. j. 7/1931. Rozpočet verejnej nemocnice mesta Prešov na rok 1932.

48 Tamže, Výročná správa mestskej verejnej nemocnice v Prešove za rok 1931.

49 KOVAL', Peter. Dejiny zdravotníckych zariadení a zdravotná starostlivosť v Prešove v rokoch 1918 – 1939. In SLABOTINSKÝ, Radek – STÖHROVÁ Pavla (eds.) *Kapitoly z dejín medicíny, farmacie a veterinárneho lékařství*. Brno : Technické muzeum v Brně, 2015, s. 45.

50 Správa mesta. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, č. 9, 1. júna 1919, s. 2.

51 Správny výbor mesta Prešova. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, č. 13, 28. marca 1920, s. 4.

52 ŠAPO, f. OVN-PO, k. 3, č. j. 17/1947. Historický prehľad vývoja štátnej nemocnice v Prešove; Tamže, k. 3, č. j. 10/1934. Stanovené smernice Okresnej verejnej nemocnice v Prešove.

Plán výstavby nového nemocničného areálu bol nakoniec schválený v druhej polovici 20. rokov. Dňa 28. októbra 1928 bol položený základný kameň nemocnice, symbolicky na pamiatku desiateho výročia vzniku Československej republiky. Pozemok na stavbu bol vyhradený v lokalite Táborisko. Stavebné práce začali v septembri 1931 a nemocnica začala svoju dočasnú prevádzku 6. decembra 1934. Riadny chod nemocnice ale nastal až po udelení práva verejnosti, ktoré bolo okresnej nemocnici v Prešove schválené 14. decembra 1934 na zasadnutí vlády Československej republiky. Názov „Okresná verejná nemocnica T. G. Masaryka“ mohla nemocnica používať na základe súhlasného telegramu, ktorý obdržala od prezidenta republiky 4. mája 1935.⁵³

Areál novej okresnej verejnej nemocnice pozostával zo siedmich budov. Hlavný pavilón zastrešoval tri hlavné oddelenia: chirurgické, interné a kožno-venerologické. Infekčný pavilón bol určený na hospitalizáciu infekčných a tuberkulózných pacientov. Súčasťou nemocničného komplexu boli ešte: hospodárska budova, kotolňa, budova s tromi bytmi pre personál a garážou pre sanitné auto, budova prosektúry a dezinfekčnej stanice a vrátnica spolu s bytom pre vrátnika.⁵⁴ V priebehu prvého roka fungovania nemocnice sa ukázalo, že počet lôžok nestačil, resp. nemocnica bola prakticky počas celého roka kapacitne využitá takmer na 100 %. Kým na začiatku v decembri 1934 disponovala 200 posteľami, tak v septembri 1936 mala kapacitu 250 lôžok.⁵⁵

K rozšíreniu nemocnice došlo po vyhlásení autonómie Slovenska a počas existencie vojnovjej Slovenskej republiky. V tomto hektickom období sa okresná verejná nemocnica v Prešove stala centrálnou zabezpečovateľkou zdravotnej starostlivosti na východe Slovenska.⁵⁶ Postupne sa rozrástla o ďalšie oddelenia – očné, gynekologické, ortopedické, detské, röntgen-terapeutické a o zubnú ambulanciu. Celkovo počas druhej svetovej vojny tak nemocnica disponovala 8 oddeleniami a 350 – 400 lôžkami. Po zániku okresnej samosprávy 31. decembra 1939 prevzala nemocnicu Šarišsko-zemplínska župa, v dôsledku čoho pôsobila ďalej pod menom „Župná verejná nemocnica v Prešove“. Od 13. septembra 1940 ju do svojej správy prevzala Slovenská republika a toto poštátnenie vyjadroval aj jej zmenený názov „Štátna nemocnica v Prešove“.⁵⁷

Okrem mestskej verejnej nemocnice existovala v Prešove krátko po vzniku Československa aj infekčná nemocnica, resp. infekčné oddelenie, ktoré bolo umiestnené v osobitnej budove na okraji mesta Pod Kalváriou.⁵⁸ Ako vedúci lekár v nej pôsobil Alexander Gottlieb a ako jej správca riaditeľ mestskej nemocnice Belo Krausz. Kapacita infekčnej nemocnice bola nízka:

53 KOVAL 2015, s. 47.

54 ŠAPO, f. OVN-PO, k. 3, č. j. 6/1930. Správy k výstavbe – technická, lekárska, účtovnícka.

55 Tamže, k. 3, č. j. 12/1936. Zápisnica, napísaná o revízii Okresnej verejnej nemocnice v Prešove zo 17. – 19. septembra 1936.

56 Následkom Viedenskej arbitráže z novembra 1938 Československá republika stratila mesto Košice, ktoré bolo sídlom najväčšej Štátnej verejnej nemocnice na území východného Slovenska v medzivojnovom období.

57 Tamže, k. 3, č. j. 16/1944. Správa o činnosti nemocnice.

58 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 5, č. j. 23/1928. Infekčná nemocnica Prešov.

vo svojom infekčnom pavilóne mala 7 izieb s ôsmimi lôžkami. Priemerne za rok v nej bolo hospitalizovaných 50 až 100 pacientov, ambulantné liečenie neposkytovala.⁵⁹

Ani tento nemocničný ústav sa nevyhol problémom. MUDr. Gottlieb v marci 1923 na zasadnutí mestskej rady predniesol správu o aktuálnom stave infekčnej nemocnice, pričom za najväčší nedostatok označil slabé personálne obsadenie, keďže v nej bola zamestnaná len jedna ošetrovatel'ka, ktorá zároveň vykonávala aj prácu kuchárky. Z hygienického hľadiska bolo takéto personálne riešenie neprípustné. MUDr. Gottlieb uviedol konkrétne prípady, keď práve z dôvodu nevyhovujúceho hygienického stavu nemocnice sa pacienti, vyliečení z jednej choroby, nakazili iným typom infekčného ochorenia. Navrhol preto, aby v nemocnici zamestnali ešte minimálne jednu riadnu ošetrovatel'ku. Mestská rada vyhovelá tejto požiadavke a poverila riaditeľa nemocnice, aby dočasne prijal dve ošetrovatel'ky do mestskej infekčnej nemocnice.⁶⁰ Situácia v tejto nemocnici sa ale výrazne nezlepšila ani koncom 20. rokov, naopak, pribúdali sťažnosti na jej činnosť, resp. pomery a hygienicko-zdravotný stav. Podľa výsledkov inšpekcie komisára mesta Prešov v roku 1928 infekčná nemocnica nezodpovedala svojmu účelu ani po stránke stavebnej, ani svojím zariadením. V tom čase pozostávala z dvojkrídlovej budovy Pod Kalváriou, ale len jedno z jej krídel bolo vyhradené pre infekčných pacientov. Nachádzalo sa v ňom 6 izieb s 20 posteľami. Izby a okná neboli dostatočne veľké, navyše s nepriliehajúcimi dvermi. Nemocnica disponovala len jednou kúpeľňou s jednou vaňou. Nakoľko pozemok nemal kanalizáciu, v nemocnici chýbali aj splachovacie záchody. Nemocničný objekt bol ohradený 1,8 m vysokým drôteným plotom s jedným vstupom. Personál pozostával len z jedného lekára (MUDr. Gottlieb mal mesačný honorár 1000 Kč), dvoch ošetrovateliek a jednej slúžky. Evidenciu chorých viedol kurátor mestskej nemocnice.⁶¹ Na katastrofálny stav infekčnej nemocnice bolo upozorňované zo strany lekárov a pacientov prakticky neustále, no k náprave nedochádzalo, pretože kompetentní (poslanci a iní predstavitelia mesta) rákali s tým, že skôr ako dôjde k jej rekonštrukcii, postaví sa úplne nový objekt s vyhovujúcimi podmienkami. Všetky snahy mesta stroskotávali viac-menej na financiách. Po vybudovaní novej okresnej verejnej nemocnice v polovici 30. rokov 20. storočia došlo k zániku pôvodnej infekčnej nemocnice, resp. tohto samostatného infekčného oddelenia. Nahradil ju samostatný infekčný pavilón v novom areáli okresnej verejnej nemocnice.

Na boj proti sociálnym chorobám malo mesto Prešov okrem toho k dispozícii dispensár pre pľúcne choroby, poradňu pre matky a dojčatá (v ktorej dvakrát týždenne ordinoval zmluvný lekár) a tiež sociálne oddelenie mesta. Toto špeciálne mestské oddelenie malo v náplni práce aj zabezpečenie liečenia chudobných obyvateľov. Len v roku 1937 štátni mestskí lekári ošetrili 500 prípadov bezplatne, presnejšie na náklady mesta. Išlo o občanov, ktorí boli evidovaní ako nemajetní, duševne zaostalí, slabomyselní, epileptickí, hluchonemí, mrzáci a iné sociálne odkázané skupiny.⁶²

59 ŠAPO, f. MÚ-PO, k. 2, č. j. 114/1923. Zoznam nemocníc a ohliadačov mŕtvol.

60 Tamže, k. 41, č. j. 26/1923. Zápisnica mestskej rady v Prešove 1. marca 1923.

61 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 5, č. j. 23/1928. Infekčná nemocnica Prešov.

62 ŠAPO, f. OÚ-PO, k. 71, č. j. 227/1938. Výkaz zdravotníctva.

Významnú úlohu v sociálno-zdravotnej oblasti zohrala v meste Prešov v medzivojnovom období aj odbočka Československého červeného kríža. Bola založená 18. augusta 1919 a jej prvou predsedníčkou sa stala manželka župana Oľga Fábryová. Už v prvom roku mala prešovská pobočka 650 aktívnych členov. Jej činnosť spočívala okrem iného v starostlivosti o mládež, ale hlavne dojatá, podporu chudobných a sirôt. Na tieto účely mala zriadené svoje špecializované odbory.⁶³

Mesto Prešov, rovnako ako ostatné mestá v novovzniknutom štáte, muselo v prvých rokoch existencie Československej republiky riešiť celý rad problémov. V prvom rade bolo potrebné nastoliť novú správu mesta, spoľahlivých ľudí, ktorých aktivity by neboli v konflikte s novým štátnym zriadením. Predstavitelia mesta museli promptne a zodpovedne reagovať na nastolené skutočnosti vyplývajúce z vtedajších pomerov. Udržanie vyhovujúcej zdravotníckej situácie v meste bolo jednou z hlavných priorít, no bolo často limitované finančnými možnosťami mestského rozpočtu, a tak sa napr. mestskej samospráve podarilo zrealizovať stavbu nového nemocničného areálu až 16 rokov po vzniku Československej republiky. Magistrát mesta sa snažil zlepšiť zdravotnícko-hygienické pomery mesta predovšetkým prijímaním rôznych nariadení či vyhlášok, ktoré mali pozitívny dosah na mesto v tomto ohľade. Dôkazom toho je fakt, že v meste Prešov nedochádzalo k výraznému nárastu chorobnosti. Určitý vplyv to mohlo mať aj na prirodzený nárast obyvateľstva v meste v dôsledku zvýšenia pôrodnosti. Hlavnou oporou pri zabezpečení vhodných zdravotných pomerov v meste ostávali jeho mestskí, štátni, obvodní či súkromní lekári, ošetrovateľský personál a pobočka Československého červeného kríža.

63 Boli to „Odbor pečlivosti a ochrany mládeže“, v rámci ktorého bola zriadená *Detská zdravotná stanica – Poradňa pre matky a kojencov*, ďalej „Odbor ošetrovania tuberkulózných“ s *dispenzárom pre pľúcnych pacientov*. Spolok ČSČK zriadil aj sirotinec a v roku 1924 sa v ňom nachádzalo (podľa záznamov z roku 1925) už 79 detí. Bližšie pozri: KOVAL, Peter. Osvetovo-zdravotnícka činnosť Československého červeného kríža v Prešove po roku 1918. In FRANKOVÁ, Libuša – DOMENOVÁ, Marcela (eds.) *Spoločnosť a kultúra východného Slovenska (knižná kultúra, udalosti a osobnosti)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 97-107. Dostupné na internete: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/FrankovaL2> (posledný náhľad 29. 11. 2016)

Cituj:

KOVAL, Peter. Zdravotno-hygienické pomery mesta Prešov v medzivojnovom období. In *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 2, s. 48-61. ISSN 1337-6861.

...

PhDr. Peter Koval, PhD. je absolventom Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, odbor dejepis – filozofia. V súčasnosti pôsobí ako odborný asistent na Inštitúte histórie FF PU v Prešove. Svoju vedecko-výskumnú činnosť zameriava na regionálne dejiny východného Slovenska so špecializáciou na dejiny gréckokatolíckej cirkvi a na dejiny zdravotníctva na východnom Slovensku po roku 1918. Je spoluautorom kolektívnej monografie *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia* (Prešov, 2012) a autorom viacerých štúdií, napr. *Gréckokatolícka cirkev a formovanie národného vedomia Slovákov na severovýchodnom Slovensku v rokoch 1918 – 1939* (In Cirkvi a národy strednej Európy 1800 – 1950, Prešov, 2008), *Dejiny zdravotníckych zariadení a zdravotná starostlivosť v Prešove v rokoch 1918 – 1939* (In Kapitoly z dejín medicíny, farmacie a veterinárneho lékařství. Brno, 2015). Kontakt: peter.koval@unipo.sk